

VĚKOVÉ HRANICE: PROSTŘEDEK OCHRANY DÍTĚTE?

MARTIN KORNEL

Masarykova univerzita, Právnická fakulta, Česká republika

Abstract in original language

Příspěvek analyzuje, jakým způsobem současné české právo upravuje věkové hranice pro nabytí některých práv a povinností dítěte. Přitom nabízí srovnání minimálních věkových hranic zakotvených v českém právu navzájem. Na základě tohoto srovnání se ukazuje, že věkové hranice často bývají nedůvodně odlišné. Jsou prozkoumány důvody těchto odlišností.

Key words in original language

Dítě; svéprávnost; věkové hranice; způsobilost k právním úkonům.

Abstract

This contribution analyzes an embedment of some minimal age limits for assuming rights and duties during childhood and youth in contemporary Czech law. It provides comparison of minimal age limits in Czech law. Such comparison shows that the age limits are sometimes gratuitously different compared to each other. Therefore, possible explanations of differences in minimal age limits are explored.

Key words

Child; majority; age limits, legal capacity.

Příspěvek analyzuje, jakým způsobem současné české právo upravuje věkové hranice pro nabytí některých z práv a povinností dítěte. Právo zakotvuje minimální věkové hranice zcela běžně. Typickým příkladem je nutnost dosažení určitého věku, aby fyzická osoba mohla získat řídičské oprávnění, nakupovat či užívat alkohol a tabákové výrobky, nebo nastoupit do školy či ukončit školní docházku. Zcela zásadní roli má dosažení určitého věku pro nabývání způsobilosti k určitému právnímu jednání nebo odpovědnosti za jednání protiprávní.

Věková hranice zakotvená zákonem vyjadřuje, mimo jiné, širší společenský konsensus ohledně otázky, kdy je osoba obvykle dostatečně zralá k tomu, aby mohla nějakým způsobem jednat a být za takové jednání odpovědná. Česká společnost nedávno prošla vášnivou debatou nad otázkou, zda je osoba, která dosáhla čtrnácti let, dostatečně zralá, aby byla trestně odpovědná za své jednání. Přitom se nezdá, že by tato diskuse již byla ukončena. Obdobná diskuze o věkových hranicích přitom je vedena napříč

celou Evropou.¹ Celosvětově se diskutuje o možnosti snížení věkové hranice pro aktivní volební právo.²

Význam minimálních věkových hranic na první pohled spočívá v tom, že právo jejich prostřednictvím vymezuje okamžiky, od kdy jsou osobě uloženy povinnosti nebo garantována oprávnění. Mimoto však jejich význam spočívá také v skutečnosti, že jsou tvořeny společností a zároveň mohou společnost zpětně ovlivňovat. Do značné míry tak utváří společenský obraz dětství.³ Proto příspěvek analyzuje projekci společenské reality do právní úpravy v České republice.

Příspěvek nabízí srovnání minimálních věkových hranic zakotvených v českém právu. Zkoumání budou podrobeny věkové hranice předcházející nabytí 18 let věku dítěte. Tento limit byl zvolen s ohledem na skutečnost, že Úmluva OSN o právech dítěte⁴ ve svém článku 1 považuje dosažení tohoto věku za konec dětství a převážná většina právních předpisů v českém právním pořádku spojuje s touto hranicí nabytí plných práv a povinností fyzické osoby. Samozřejmě existují výjimky, jako v případě pasivního volebního práva nebo možnosti získání řidičského oprávnění pro některé z typů motorových vozidel. Přesto lze v obecné rovině považovat dosažení věku 18 let z pohledu současného českého práva za konec dětství. Srovnání věkových hranic by mělo prokázat, že věkové hranice často bývají nedůvodně odlišné. Příspěvek si přitom neklade za cíl komplexní vyčerpání problematiky věkových hranic ve všech právních odvětvích, nýbrž pouze vybrání těch nejvýznamnějších.

Věková hranice nebo zralost: věčný souboj

Již právníci ve starověkém Římě se potýkali s otázkou, jakým způsobem vymezit okamžik, kdy je osoba způsobilá učinit nějaké právní jednání. Komplikovanost problému vyjadřuje spor prokulianů se sabiniány o tom, jak určit okamžik, kdy jsou osoby způsobilé vstoupit do manželství. Prokuliani propagovali objektivní pravidlo, které by bylo obecně aplikovatelné. Podle nich byli chlapi způsobilí vstoupit do manželství ve 14 letech a dívky ve 12 letech. Oproti tomu sabiniáni zastávali názor, že tyto věkové hranice jsou nejpozdějším okamžikem pro nabytí způsobilosti, ale že je zároveň možné, aby tuto způsobilost získali dříve, a to v závislosti na

¹ Van Bueren, G. Child rights in Europe: convergence and divergence in judicial protection. Strasbourg : Council of Europe publishing, 2007, s. 57 a násl.

² Filip, J. Volební právo dětí nebo jen dětinský nápad? Časopis pro právní vědu a praxi, 2003, č. 2, s. 141–142.

³ K tomu shodně Thane, P. Childhood in History. In Goldson, B., Muncie, J. (ed.) Youth crime and juvenile justice. Volume 1, The Youth problem. Los Angeles: SAGE, 2009, s. 3 a násl.

⁴ Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.

vyspělosti a zralosti individuálního jedince.⁵ Zralost a vyspělost se dokazovala fyzickou prohlídkou. Myšlenky prokuliánů byly transformovány do podoby zákonných textů za vlády císaře Justiniana a v tomto souboji idejí tedy zvítězily.⁶ Hlavním důvodem bylo křesťanství a s ním spojená cudnost a zdrželivost, kterým by neodpovídala potřeba fyzických prohlídek.⁷

Pokud odhlédneme od křesťanské cudnosti, pak mají pravidla zakotvující věkovou hranici zjevnou výhodu v tom, že se jedná v podstatě o objektivní kritérium, které nevyžaduje žádné zvláštní hodnocení. Tato výhoda je v současnosti ještě daleko zjevnější než ve starověku. Nyní je totiž věk dítěte v naprosté většině situací jednoduše a jednoznačně zjistitelný, když každé dítě, s výjimkou nalezců, je neprodleně po porodu zapsáno do knihy narození a obdrží rodný list. Tuto skutečnost výstižně popsal také Aries, když podle něj, *jakmile naše děti začnou mluvit, učíme je znát jejich jméno, věk a jména jejich rodičů.*⁸ Pak je samozřejmě velmi jednoduché identifikovat okamžik, kdy fyzická osoba dosáhne určitého věku. Tvorba a aplikace právních norem obsahujících věkovou hranici je za této situace zjevně jednodušší z pohledu zainteresovaných subjektů. Objektivní věkové kritérium však přináší riziko nepřiměřeného zobecnění, jak upozorníme v následujícím výkladu.

Způsobilost v českém občanském právu

Tradiční právní institut, s jehož pomocí právo identifikuje okamžik, kdy je osoba plně způsobilá k právním úkonům a plně deliktně způsobilá, je zletilost.⁹

Z této koncepce vycházel již obecný zákoník občanský (císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s. ze dne 1. června 1811), podle něhož zletilostí nabývala fyzická osoba ve 24 letech věku. Mimoto rozlišoval ještě děti, které nedosáhli 7 let věku a nedospělce, kteří nedosáhli 14 let věku.¹⁰ K drobným

⁵ Borkowski, A., du Plessis, P. Textbook on Roman Law. Oxford: Oxford University Press, 2005, s. 45-46.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž.

⁸ Aries, P. Centuries of Childhood: A Social History of Family Life. New York: Alfred A. Knopf, 1962, s. 15.

⁹ Zweigert, K, Kötz, H. Introduction to Comparative Law, Oxford: Clarendon Press, 1998, s. 25 a násl. nebo z české literatury Zvánovec, V., Nonneman, F. Ochrana osobních údajů nezletilců. Jurisprudence, 2008, č. 8, s. 19-20.

¹⁰ Blíže k tomu srov. Vyhnánek, L. K otázce způsobilosti nezletilých k právním úkonům a dosažení zletilosti. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Iuridica, 1999, s. 160. Dostupné z <http://publib.upol.cz/~obd/fulltext/iuridic1/iuridic1-20.pdf> [cit. 7.6.2010].

úpravám těchto věkových hranic, a s nimi spojených důsledků, došlo v období první republiky.¹¹

*Střední občanský zákoník (zákon č. 141/1950 Sb.), pak snížil hranici zletilosti na 18 let a dále diferencoval osobu mladší šesti let, která je k právním úkonům naprosto nezpůsobilá a musel za ni jednat zákonný zástupce (§ 11). Prvního stupně způsobilosti dosáhl ten, kdo dovršil šestý rok svého věku a netrpěl duševní poruchou, pro kterou by si nebyl schopen obstarávat své věci sám. Tento stupeň způsobilosti umožňoval subjektům činit pouze ty právní úkony, které jim byly výhradně ku prospěchu, a k uzavírání smluv, při nichž je plněno hned při jejich uzavření a které jsou přiměřené věku této osoby.*¹²

Současné české občanské právo vychází z koncepce postupného nabývání způsobilosti k právním úkonům fyzických osob, tak jak vyjadřuje § 8 a § 9 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník ve znění pozdějších předpisů. V zásadě je tak podle občanského zákoníku každá fyzická osoba způsobilá k právním úkonům, které odpovídají její rozumové a volní vyspělosti. Plná způsobilost k právním úkonům se pak nabývá dosažením zletilosti. Zletilost je primárně vázána na nabytí 18 let věku, avšak zletilosti lze nabýt i dříve, a to uzavřením manželství (i neplatného), pokud je v době uzavření manželství snoubenci alespoň 16 let. Tato skutečnost může vést, ve srovnání s věkovými omezeními zakotvenými v pracovním právu, k paradoxním důsledkům, kdy fyzická osoba bude způsobilá uzavřít kupní smlouvu s předmětem v milionové hodnotě, nebo se prakticky neomezeně směnečně zavázat, ale nebude moci uzavřít dohodu o odpovědnosti za hodnoty svěřené k vyúčtování.^{13 14}

Podle návrhu nového občanského zákoníku by mělo dojít k terminologické a koncepční změně, když občanskoprávní předpisy by nadále neměly hovořit o způsobilosti k právním úkonům, ale o svéprávnosti.¹⁵ Plnou svéprávnost by pak fyzická osoba nabývala, tradičně dosažení osmnácti let anebo sňatkem, ale také na základě rozhodnutí soudu, tzv. přiznáním svéprávnosti. Soud by přitom měl vyhovět návrhu na přiznání svéprávnosti,

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž, s. 161.

¹³ Na tuto skutečnost odkazuje např. Gregorová, Z., Hrušáková, M., Stavinohová, J. Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům nezletilých. Právní rozhledy, 1997, č. 2, s. 58 a násl.

¹⁴ K důvodům diferenciaci mezi občanskoprávními a pracovníprávními věkovými hranicemi srov. Bezouška, P. Pracovníprávní subjektivita mladistvého zaměstnance (střípek do mozaiky). In Winterová, A., Dvořák, J. (eds.): Pocta Sentě Radvanové k 80. narozeninám. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009, s. 61 a násl.

¹⁵ Viz § 27 a násl. návrhu občanského zákoníku. Eliáš, K., Havel, B. a kol. Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních korporacích. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 27.

pokud již nezletilý dosáhl šestnácti let, souhlasí-li s návrhem zákonný zástupce nezletilého a nezletilý je schopen se sám živit a obstarat si své záležitosti.¹⁶ V ostatních případech by soud měl návrhu vyhovět, je-li to v zájmu nezletilého.

Pokud se zamyslíme nad současnou koncepcí zletilosti podle občanského zákoníku, zjistíme, že se svým pojetím velmi blíží pojetí sňateční způsobilosti podle sabiniánů. Rovněž existuje pevná věková hranice, kdy nejpozději je zletilosti dosaženo, avšak je také možné její dřívější dosažení, podmíněné uzavřením manželství. Tím však paralela nekončí, neboť právní úprava výslovně váže způsobilost nezletilé fyzické osoby k právním úkonům na vyspělost konkrétní osoby, která právní úkon činí.¹⁷

Explicitní věkové hranice v českém právu

15 let. S dosažením patnácti let věku spojuje české právo u fyzických osob zřejmě nejvíce právních důsledků. Níže přetištěná tabulka uvádí základní právní důsledky, které jsou s dosažením této věkové hranice spojeny, spolu s právními předpisy, ze kterých tyto důsledky vyplývají ve znění účinném ke dni zpracování příspěvku. Je zřejmé, že celá řada z těchto důsledků má zásadní dopady do osobní sféry dítěte. Za nejdůležitější můžeme považovat trestní odpovědnost, odpovědnost za přestupky a způsobilost nabývat práva a povinnosti v pracovněprávních vztazích. Z toho plyne skutečnost, že dítě může být od 15 let, alespoň v teoretické rovině, schopno si na svou obživu vydělávat vlastní prací. Věk 15 let je tedy zřejmě možno považovat za "vstupní bránu" na cestě k nabývání většiny práv, které fyzické osobě náleží.¹⁸

Důsledek dosažení věkové hranice 15 let	Ustanovení zákona
Trestní odpovědnost	§ 25 zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

¹⁶ Tamtéž. Viz § 37 návrhu občanského zákoníku

¹⁷ Odborná literatura zastává obvykle odlišný názor, a to že i v tomto případě se jedná o objektivní kritérium závislé na obecné vyspělosti dětí v určitém věku. Viz Gregorová, Z., Hrušáková, M., Stavinohová, J. Právní subjektivita a ..., op. cit., s. 58 a násl. Také v judikatuře je tento názor zastáván. K tomu např. rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 13. září 2001, sp.zn. 25 Cdo 1005/99. S jistými náznaky lze odlišného přístupu se setkávat v rozsudku Nejvyššího soudu České republiky ze dne 24. března 2010, sp.zn. 30 Cdo 3321/2008.

¹⁸ K tomu odlišně například v anglických reáliích, kde se za "přelom" považuje spíše dosažení 16 let věku. Viz Fortin, J. Children's Rights and the Developing Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 92-94.

Odpovědnost za přestupky	§ 5 zákona č. 200/1990 Sb.,
Způsobilost mít v pracovněprávních vztazích práva a povinnosti a tyto nabývat vlastními právními úkony (při splnění podmínky ukončení základní povinné školní docházky)	§ 6 zákona 226/2006 Sb., zákoník práce
Povinnost mít vystaven a nosit u sebe občanský průkaz	§ 2 zákona č. 328/1999 Sb., o občanských průkazech
Nezbytnost souhlasu dítěte ke změně jeho příjmení na základě dohody rodičů	§ 19 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení
Možnost vykonávat dobrovolnickou službu na území České republiky	§ 3 zákona č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě
Možnost být pověřen prováděním veřejné sbírky	§ 14 zákona č. 117/2001 Sb., o veřejných sbírkách
Možnost vydání zbrojního průkazu skupiny B - užívání zbraně nebo střeliva ke sportovním účelům	§ 19 zákona č. 119/2002 Sb., o zbraních
Možnost udělení řidičského oprávnění pro podskupinu motorových vozidel AM	§ 83 zákona č. 361/2000 Sb., o provozu na pozemních komunikacích
Možnost žádat o vydání cestovního dokladu se souhlasem zákonného zástupce	§ 17 zákona č. 329/1999 Sb., o cestovních dokladech
Hranice přístupnosti některých audiovizuálních děl, které mohou ohrozit tělesný, duševní a mravní vývoj dětí	§ 4 zákona č. 273/1993 Sb., o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl

16 let. S dosažením šestnácti let věku spojuje české právo u fyzických osob sice méně důsledků než s dosažením patnácti let, avšak rovněž se jedná o následky významné. Výčet těch nejdůležitějších je uveden níže v tabulce.

Důsledek dosažení věkové hranice 16 let	Ustanovení zákona
Možnost rozhodnout o přerušení těhotenství s následným vyrozuměním zákonného zástupce	§ 6 zákona č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství

Možnost uzavřít manželství s přivolením soudu	§ 13 zákona 94/1963 Sb., o rodině
Možnost přiznání rodičovské zodpovědnosti ve vztahu k péči o vlastní nezletilé dítě	§ 34 zákona 94/1963 Sb., o rodině
Možnost být pověřen shromažďováním podpisů pod petici na veřejném místě	§ 4 zákona č. 85/1990 Sb., o právu petičním
Způsobilost nabývat vlastními právními úkony práva a brát na sebe povinnosti v právních vztazích sociální péče	§ 4 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení

Některá práva a povinnosti dítěte vázaná na zralost dítěte

Existují však práva a povinnosti dítěte, které nejsou vázány na jeho určitý věk. Úmluva o právech dítěte, hovoří-li především o participačních právech dítěte, vychází rovněž ze zralosti dítěte. Článek 12 Úmluvy o právech dítěte tak výslovně zakotvuje, že *státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.* Zjevně tedy neklade požadavek, aby v konkrétních situacích a od dosažení určité věkové hranice, byl názor dítěte rozhodujícím hlediskem. Tato skutečnost je dána především obecnou povahou Úmluvy o právech dítěte. Také v jiných mezinárodních smlouvách, které se zabývají ochranou práv dětí, není běžné zakotvení konkrétních věkových hranic pro nabytí určitých práv. Příkladem může být čl. 6 Evropské úmluvy o styku s dětmi.¹⁹

V českém hmotném a procesním právu se s obdobným přístupem také setkáváme často. Typicky u procesní způsobilosti účastníků v civilním řízení, která se odvozuje od způsobilosti fyzické osoby k právním úkonům.²⁰ Právo dítěte vyjádřit svůj názor a právo dítěte, aby bylo k jeho názoru přihlédnuto, je rovněž v § 100 odst. 4 občanského soudního řádu zakotveno bez stanovení obligatorní hranice. Některé evropské země tyto otázky přitom řeší odlišně a určují jasně věkové hranice.²¹

¹⁹ Sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 91/2005 Sb.m.s.

²⁰ Viz Gregorová, Z., Hrušáková, M., Stavínohová, J. Právní subjektivita a ..., op. cit., s. 58 a násl.

²¹ Viz Kornel, M. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In Lavický, P., Spáčil, J. Macurův jubilejní památník. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 236.

Rovněž v oblasti práv nezletilého pacienta rozhodovat o své léčbě, jejím odmítnutí nebo ochrany informací o zdravotním stavu nezletilého bychom marně hledali zakotveny věkové hranice.²² Problematika byla diskutována především v souvislosti s přípravami zákona o zdravotnických službách.²³ Frustraci odborníků současným stavem v oblasti práv nezletilých pacientů dokládá vznesený požadavek, aby byla stanovena pevná věková hranice 16 let, kdy by nezletilý byl způsobilý udělit souhlas se zákrokem nebo zákrok odmítnout a zároveň by nebylo možné bez jeho souhlasu poskytovat informace o jeho zdravotním stavu.²⁴

Existuje řada dalších oblastí, ve kterých není výslovně upravena věková hranice, od které je fyzická osoba způsobilá nabývat práva nebo na sebe brát povinnosti. Obvykle se v nich pracuje se zletilostí dítěte a způsobilost je tak odvozena z norem občanského práva. Těmito oblastmi jsou s určitými výhradami například důchodové pojištění, zdravotní pojištění, nemocenské pojištění²⁵ nebo ochrana osobních údajů.²⁶

Závěrem

České právo užívá k identifikaci okamžiku, kdy je fyzická osoba-dítě způsobilá nabývat svými úkony práva a brát na sebe povinnosti dvou základních přístupů. První přístup staví na explicitním vyjádření věkové hranice, jako objektivní právní události, s jejímž dosažením spojuje právo určité důsledky. Druhý přístup je založen na zralosti, respektive rozumové a volní vyspělosti konkrétního jedince, a tedy na subjektivních kriteriích.

Na základě prozkoumání výslovně zakotvených věkových hranic se jasně ukazuje, že české právo považuje za klíčové období mezi 15. a 18. rokem dítěte. V této době nabývá dítě naprostou většinu práv a povinností. Toto období je i mimoprávními vědami považováno za předstupeň dospělosti, dospívání.²⁷ Právo proto přistupuje k fyzickým osobám tohoto věku jinak,

²² Viz Liga lidských práv, Legislativní ochrana práv pacientu. Analýza vybraných témat zdravotnického práva, 2008, s. 16-17. Dostupné z <http://www.osf.cz/attachments/llp-analyza-zdravotnicke-zakony.pdf> [cit. 8. 6. 2010].

²³ Věcný záměr zákona o zdravotnických službách dostupný z http://www.mzcr.cz/Odbornik/dokumenty/vecny-zamer-zakona-o-zdravotnich-sluzbach-a-podminkach-jejich-poskytovani_1808_1042_3.html [cit. 8. 6. 2010].

²⁴ Viz Liga lidských práv, Legislativní ochrana práv pacientu. Analýza vybraných témat zdravotnického práva, 2008, s. 17. Dostupné z <http://www.osf.cz/attachments/llp-analyza-zdravotnicke-zakony.pdf> [cit. 8. 6. 2010].

²⁵ Viz Gregorová, Z., Hrušáková, M., Stavinohová, J. Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům nezletilých. Právní rozhledy, 1997, č. 2, s. 58 a násl.

²⁶ Viz Zvánovec, V., Nonneman, F. Ochrana osobních údajů nezletilců. Jurisprudence, 2008, č. 8, s. 19-20.

²⁷ Viz Heath, S. Youth/Adolescence In Rizer, G. (ed.) Blackwell Encyclopedia of Sociology, Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2007, s. 5313-5315.

než k osobám dospělým, přesto však je třeba mít na paměti, že v tomto věku je již k dospělosti pouhý krůček a tomu by měla odpovídat i možnost dítěte podílet se na utváření vlastního života prostřednictvím výkonu práv a povinností přiznaných mu právem. Věkové hranice totiž nemají sloužit pouze k ochraně dětí před právními důsledky jednání, ke kterému nejsou způsobilé.

Literature:

- Aries, P. *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1962, ISBN: 978-0394702865
- Bezouška, P. Pracovněprávní subjektivita mladistvého zaměstnance (střípek do mozaiky). In Winterová, A., Dvořák, J. (eds.): *Pocita Sentě Radvanové k 80. narozeninám*. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2009
- Borkowski, A., du Plessis, P. *Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press, 2005, ISBN: 978-0199276073
- Eliáš, K., Havel, B. a kol. *Osnova občanského zákoníku. Osnova zákona o obchodních*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009
- Filip, J. Volební právo dětí nebo jen dětinský nápad? *Časopis pro právní vědu a praxi*, 2003, č. 2
- Fortin, J. *Children's Rights and the Developing Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005
- Gregorová, Z., Hrušáková, M., Stavinohová, J. Právní subjektivita a způsobilost k právním úkonům nezletilých. *Právní rozhledy*, 1997, č. 2
- Heath, S. Youth/Adolescence In Rizer, G. (ed.) *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, Malden, Mass.: Blackwell Publishing, 2007
- Hrušáková a kol.: *Zákon o rodině. Zákon o registrovaném partnerství. Komentář*. 4. vydání, Praha: C. H. Beck, 2009
- Kornel, M. Soudce a rozhodování o nezletilém dítěti. In Lavický, P., Spáčil, J. *Macurův jubilejní památník*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010

- Thane, P. Childhood in History. In Goldson, B., Muncie, J. (ed.) Youth crime and juvenile justice. Volume 1, The Youth problem. Los Angeles: SAGE, 2009
- Van Bueren, G. Child rights in Europe: convergence and divergence in judicial protection. Strasbourg : Council of Europe publishing, 2007
- Vyhnánek, L. K otázce způsobilosti nezletilých k právním úkonům a dosažení zletilosti. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Iuridica, 1999
- Zvánovec, V., Nonneman, F. Ochrana osobních údajů nezletilců. Jurisprudence, 2008, č. 8
- Zweigert, K, Kötz, H. Introduction to Comparative Law, Oxford: Clarendon Press, 1998

Contact – email

mkornel@seznam.cz